

# YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE ÇALIM TEKNİKLERİ BAKIMINDAN GİTARA BENZEYEN GELENEKSEL TÜRK MÜZİĞİ ÇALGILARINDA PERFORMANS NORMLARININ BELİRLENMESİ

Şevki Özer AKÇAY<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü, soakcay(at)atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0493-9897

Akçay, Şevki Özer. “Yapısal Özellikleri ve Çalım Teknikleri Bakımından Gitara Benzeyen Geleneksel Türk Müziği Çalgılarında Performans Normlarının Belirlenmesi”. idil, 67 (2020 Mart): s. 441–449. doi: 10.7816/idil-09-67-04

## ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, yapısal özellikleri ve çalım teknikleri bakımından gitara benzeyen geleneksel Türk müziği çalgılarında performans normlarını belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için mesleki müzik eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında, mızrapla ve parmakla çalınan geleneksel Türk müziği [GTM] çalgılarından gitara benzeyen çalgıların (ud, tambur, kanun ve bağlama) eğitimini veren öğretim elemanlarının, öğretim ve performans değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan uzman görüşme formu kullanılarak Türkiye’de mesleki müzik eğitimi veren çeşitli yükseköğretim kurumlarında görev yapmakta olan 10 öğretim elemanından toplanmıştır. Görüşme formuyla elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, GTM çalgılarının performans değerlendirmesinde, genel olarak teknik boyutların değil, müzikal ifade ve yorumlamanın ön planda olduğunu göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, GTM çalgı performansının ölçme-değerlendirme aşamalarında, genel müzikal normları içeren ölçütlerin yanı sıra, bu çalışmada tespit edilen normları da ölçebilecek yeterliğe sahip ölçme araçlarının geliştirilmesinin, müzik eğitimcilerine yardımcı ve faydalı olacağı düşünülmektedir. Böylece GTM çalgı eğitiminde ölçme-değerlendirme konusundaki önemli bir boşluk doldurulabilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Geleneksel Türk müziği, müzikal performans, ölçme-değerlendirme

*Makale Bilgisi:*

*Geliş: 12 Ocak 2020*

*DOI: 10.7816/idil-09-67-04*

*Düzeltilme: 27 Ocak 2020*

*Kabul: 8 Şubat 2020*

## Giriş

Müzik denilince akla ilk gelen imgelerin çoğunlukla herhangi bir müzikal performansa dayalı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü müzik, performans üzerine kurulu bir sanattır. Müzisyenin ya da bestecinin zihninde tasarladığı müzikal imgeler ancak performansa dönüştüğünde, müzik olarak algılanabilir ve müzik anlaşılabilir bir boyuta taşınmış olur. Performansla ilintili olmayan bir metinsel okumanın, o müziği sessel olarak inşa etmede yeterli olamayacağı, yorumculuğa ilişkin unsurların anlaşılamayacağı gibi sebeplerden dolayı müziğin yazıya geçirilmesi onun müzik olarak anlaşılabilirliği için yeterli görülmemektedir (Ersoy, 2017).

İngilizcede yapmak, icra etmek, yerine getirmek, oynamak, temsil etmek, rol yapmak, çalgı çalmak, anlamlarına gelen perform sözcüğünden türetilen performans sözcüğü, yapma, ifa, icra, oyun, temsil, konser, iş, eser, marifet, başarı anlamlarını içinde barındıran bir kavramdır (Arıkan vd, 2006). Müzik performansı ise, müzikal çalma/söyleme (müzikal icra), müziksel bir uygulamayı yerine getirme (solfej vb.), müzikal yönetim (şeflik) gibi müzikal becerilerin sergilenmesi olarak tanımlanabilir.

Müzik eğitiminin hedeflerinden biri de performans becerilerinin kazandırılması/geliştirilmesidir. Birey müzik eğitimi sürecinde edindiği bilgi ve becerileri, bir müzikal performansa dönüştürebildiği zaman bu hedefine ulaşmış olur. Müzik eğitiminin performans boyutuyla ilgili eğitim süreçlerinde, performans düzeyinin belirlenmesi çok önemlidir. Öğrencinin aldığı eğitim sonucunda, meydana gelen davranış değişimlerinin istenilen yönde ve düzeyde olup olmadığı, ölçme ve değerlendirme yapılarak belirlenmektedir. Kısaca öğrenci başarısı olarak ifade edilen bu durum, soyut olduğu için ölçülecek niteliğin tanımlanması, bu niteliği ölçecek aracın geliştirilmesi ve uygulanması somut değişkenlerin ölçüldüğü durumlardaki kadar kolay değildir (Tan, 2008). Özellikle de belirli becerileri yansıtan davranışların yani performansın ölçülmesinde, performansı etkileyen faktörlerin de değişkenliği göz önüne alındığında, ölçmede pek çok güçlük ve sonuçlarda farklılıklar oluşması kaçınılmaz hale gelmektedir (Akçay ve Yener, 2019).

Sanatsal icranın/performansın değerlendirilmesinde, ilgili yapıt/icra hakkındaki olumlu/olumsuz değerlendirme yaklaşımları, estetik/beğeni eksenli yargılar belirleyicidir. Bu değerlendirmelerin sonuçları, değerlendiricilerin estetik anlayışları, ilgili yapıtın bireyin beklentilerine cevap verip veremediğiyle, bireye bir şeyler anlatıp anlatmadığıyla doğru orantılıdır. Bir başka deyişle estetik/beğeni eksenli değerlerin merkezde olduğu değerlendirmeler, nesnellik değil öznellik üzerine kuruludur (Ersoy, 2017). Bu nedenle özellikle sanatsal icranın/performansın değerlendirilmesinde bilimsel geçerliği ve güvenilirliği olan nesnel ölçme araçlarının kullanılması, günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve çeşitli ölçme araçları üretilmekte, var olan ölçme araçları geliştirilerek yeni ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde güncellenmektedir. Dolayısıyla, nitelikli ölçme araçlarının geliştirilebilmesi için ilk adım olan performans normlarını belirleme aşamasının sağlam temeller oluşturmadaki rolünün önemine dikkat etmek gerekir.

### Müzik Performansının Ölçülmesi

Müzik eğitiminde değerlendirme söz konusu olduğunda ilk ele alınması gereken konu müziksel performans olarak kabul edilmektedir. Müziksel performansın değerlendirilmesindeki ana ölçütler doğruluk, yerindelik, hız-süre, ölçüt ve standartlara uygunluk, bütünlük, güzellik ve etkileyicilik gibi unsurlardır. Bu ölçütlere göre hazırlanan ölçme araçları yardımıyla müzik eğitimi alan bireylerin müziksel performans kapsamına giren davranışlara sahip olup olmadığı, sahipse sahip oluş derecelerinin belirlendiği ve sonuçların sembollerle ifade edildiği müziksel performans ölçme işlemi gerçekleştirilebilir (Saraç ve Şeker, 2008). Yani müzik eğitimi alan bireylerin, müziksel davranış(lar)ı gözlenip gözlem sonuçları sayılarla ifade edilebilir (Tarman, 2006: 71).

Çalgı öğretiminde değerlendirme söz konusu olduğunda, en önemli odak nokta zaman olarak ifade edilmektedir. Yani çalgı performansının zamanla olgunlaşması nedeniyle değerlendirme yalnızca sonuca/ürüne odaklı değil; sürece de odaklı şekilde yapılmaktadır. Ancak yine de (özellikle jüri önünde gerçekleşen performanslarda) çok detaylı performans ölçüm kriterlerine göre değerlendirme yapılması gerektiği kabul edilmektedir (Kaptan, 2007).

Müzik eğitiminde, özellikle de çalgı çalma performansının değerlendirilmesi konusunda bilimsel nitelikleri taşıyan performans ölçeklerine ihtiyaç olduğunu söylemek mümkündür. Alpogut (2004) keman eğitimi sürecini ve değerlendirme aşamalarını olumsuz etkileyen etkenlerden birini, "hedef ve hedef davranışların ne ölçüde kazanıldığını veya kazan-dırıldığını saptayacak değerlendirme düzeneğinin (sınav tipleri) ve ölçeklerin duyarlı bir konuma getirilmemesi" olarak tanımlamıştır. Müzik perfor-mans ölçekleri yoluyla pek çok konuda nesnel veriler elde edilebilir. Bunların başında, performansın netliği, süreç ve ürün yönünden taşıdığı özellikler, öğrencilerin

öğrenme düzeyleri, eksiklikleri ve güçlükleri, programın sağlamlığı, öğretimin verimliliği gibi konular gelmektedir. Elde edilen bu verilerden yola çıkılarak da öğrenciler, öğretim programı ve öğreticiler daha nesnel şekilde değerlendirilebilir. Öğrenme süreçlerindeki yanlışlık, eksiklik ve güçlükleri gidermeye yönelik tamamlayıcı stratejiler geliştirilip öğrencilere kılavuzluk edilebilir (Uçan, 2005). Ayrıca çeteleme ve dereceleme tipi ölçme araçlarında yer alan ölçütler, öğrencinin belli bir beceriyi öğrenirken neleri hangi sırayla ve nasıl öğreneceği konusunda yol gösterici olabilir (Akçay ve Yener, 2019).

### **Geleneksel Türk Müziğinde Çalgı Performansı Normları**

Hemen hemen tüm müzik türlerinde gelenek-selleştirilmiş ve kabul edilmiş performans normları vardır. Özellikle de çalgı eğitiminin hedefleri bağlamında düşünüldüğü takdirde bu normların, bireyin müzik alanına ilişkin bilgi, beceri ve deneyimlerinin bir çalgı ile ilişkilendirilebilmesini sağlayan araçlar olduğu söylenebilir (Akçay ve Yener, 2019). Her ne kadar bu normlar konusunda bir mutabakat olduğu düşünülse de geleneksel çalgı-larımızdan tambur ve ud sazlarına ait çeşitli üslup örneklerinin varlığı dikkate alındığında, durumun biraz farklı olduğu görülmektedir (Ersoy, 2017).

Geleneksel Türk müziğinde en önemli nokta eğitim ve öğretimin dayandığı meşk kavramıdır. Müzikal anlamda meşk, öğrencinin hocasını taklit ederek öğrenmesi, onun tavır denilen ekolünü devam ettirmesi ve kendi yetiştireceği öğrencilerine aktar-ması olarak ifade edilmektedir. Yazılı bir metot olmayan meşkte öğrencinin, hocasının müzikalitesini (modern eğitim bilimlerinin yaygın ifadesiyle söylemek gerekirse) yaparak-yaşayarak öğrenmesi söz konusudur (Karataş, 2014). Bu açıdan bakıldığında geleneksel Türk müziğinde performans normlarının Batı müziği çalgılarındaki gibi teknik unsurlara değil, ifade ve yorumlama gibi müzikaliteye yönelik unsurlara odaklandığını söylemek mümkündür. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bu sebeplerden birinin geleneksel Türk müziğinde eser yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel Türk müziğinde eser monofonik, icra ise heterofonik olarak ifade edilmektedir. Yani eser katmansız, tek bir melodik çizgiden oluşur (monofoni). İcracıların amacı bu melodik çizginin makamsal ve ritmik (usul) yapısını hatasız bir biçimde yorumlamak ve böylece onu tınısal bir bütünlük içerisinde ortaya çıkarmaktır (heterofoni). Buna rağmen icra edilen melodik çizginin gürlük ve artikülasyon değişimleri içermemesi veya bu özelliklerin müzik ifadesinin temel yapıları arasında bulunmaması önemli bir noktadır. Dışavurumcu anlatım içerisinde farklı gürlüklerin zıtlıkları çeşitli psikolojik ifadeleri betimlemek için kullanılır. Bu anlatım biçimi geleneksel Türk müziğinde yer almamıştır. Bu nedenle çalgıların sadece makamın doğru icrasına, süslemelerin çeşitlenmesine yönelik özelliklerinin geliştiği; nota sisteminde ise ses dikliği ve süresi dışında kalan müzikal parametrelerin kullanılmadığı ifade edilmektedir (Türkmen ve Beşiroğlu, 2009). Geleneksel Türk çalgı müziği üst düzey icracılarının performans gelişim süreçlerini inceleyen bir çalışmada, üst düzey icracıların bilgi ve kaynak transferinden yararlandıkları; piyano, arp, gitar ve bağlama gibi çalgılar için yazılmış metot ve kaynakları inceleme ve uygulama amaçlı kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca üst düzey icracıların kullandıkları diğer materyaller arasında “teyp, kendi icralarına ait kayıtlar, metronom, diya-pazon ve akort cihazları yer almaktadır” (Göksu, 2015). Göksu’ya göre üst düzey icracıların geleneksel Türk müziği nazariyatına ve çaldığı çalgıya hâkim olmasının yanı sıra iyi bir form bilgisine de sahip olması gerekmektedir (s.1026).

GTM çalgı eğitiminde önemli bir unsur, eser seçimidir. Karahan (2007), Türkiye’deki mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda bireysel çalgı dersinde geleneksel Türk halk müziği çalgılarından bağlama/tar dersi veren eğitimcilerin eser seçerken, eserlerin öğrencilerin ihtiyaç duydukları teknikleri içermesine tamamen; eserin ezgisel zenginliğine ve tartımsal çeşitliliğine büyük ölçüde; eserin, öğretmeyi amaçladıkları yörenin en iyi örneklerinden biri olmasına tamamen önem verdiklerini belirlemiştir (Karahan, 2007).

Türk müzik kültürüne ait olmayan pek çok çalgının geleneksel Türk müziği icrasında, solist çalgı ya da eşlik çalgısı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunların başında keman ve klarnet gelmektedir. Ancak piyano, gitar ve çello gibi çalgıların yanı sıra bakır üflemlerli sazlar ailesinden çeşitli çalgıların da GTM icrasında kullanıldığını görmek mümkündür. II. Mahmut dönemindeki modernizm hareketlerinin etkisiyle Fasl-ı Cedid olarak adlandırılan çalgı topluluklarında geleneksel sazlar ile Batı müziği çalgıları birlikte/yan yana kullanılmaya (ney-flüt, ud-mandolin, gitar, lavta, çello, trombon vs.) başlamıştır (Esen Biçer, 2019: 135). Bu noktada, geçmişte farklı kültürlerle ait çalgıların Türk müziğinde kullanımında belki ses sistemine ve çalım stillerine uygunluk temel ölçüt olarak alınırken, günümüzde buna pek de dikkat edilmeksizin o çalgı Türk müziği icrasında kullanılabilmektedir. Bu noktada çalgının Türk müziği üslubunda çalınmaya elverişli olması yeterli görülebilir. Çünkü “üslup, bir başka kültüre ait çalgının ‘biz’leştirilmesine yönelik önemli bir potansiyel taşıyor” (Ersoy, 2017: 309).

Gitar, günümüzdeki görünümüne yakın zamanda (Antonio Torres’in katkılarıyla son şeklini 19. yüzyılda almıştır) kavuşmuş olsa da gitara benzeyen telli çalgıların farklı coğrafyalarda uzun yıllardır kullanılmakta olduğu

bilinmektedir (Atay, 2015). Geleneksel Türk müziğinde de gitara benzeyen telli çalgılar bulunmaktadır. Bu çalışma, gerek fiziki özellikleri (gövde yapısı, ait olduğu çalgı ailesi vb.) gerekse çalım teknikleri vb. bakımından gitara benzeyen GTM çalgılarına ilişkin performans normlarının hem literatüre hem de uzman görüşlerine dayalı olarak belirlenmesiyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle çalışmada GTM çalgıları ifadesi ud, tambur, kanun ve bağlama sazlarını ifade etmektedir. Bunun sebebi de söz konusu bu sazların gitara fiziksel olarak ve çalım teknikleri yönünden benzer olmaları ve mesleki müzik eğitiminde yaygın olarak kullanılmalarıdır.

Ud çalgı sınıflarının lute grubunda yer alan, beş çift ve bir tek telden oluşan, mızrapla çalınan bir çalgıdır. Ud nota yazısında legato yer alabilmektedir, ancak bu legato uda özel bir legato icrasını tanımlamaktadır. Legato'nun yanı sıra udda tenuto, staccato, marcato gibi artikülasyonlar, aralarındaki farklar net olarak anlaşılabilecek şekilde icra edilebilmektedir. Ud perdesiz olmasına rağmen akorların çalınabildiği bir çalgıdır. Udda tril ve tremolo gibi teknikler de kolaylıkla icra edilebilir. Tıpkı gitardaki gibi tını farklılığı üretmek için ponticello ve tasto ses bölgelerini kullanmak, hatta mızrap yerine udu parmakla çalmak da mümkündür. Udda vibrato ve glissando gibi tekniklerin de uygulanması mümkündür (Türkmen ve Beşiroğlu, 2009). Bu özellikleri bakımından ud, gitara en çok benzeyen geleneksel Türk müziği çalgısı olarak düşünülebilir. Yukarıda sözü geçen müzikal terim ve teknikler gitarda sağ ve sol el teknikleri arasında yer almakta (Atay, 2015) ve benzer şekillerde seslendirilmektedir.

Çalgı sınıflarının lute grubundan bir diğer geleneksel Türk müziği çalgısı, bağlamadır (Kaptan, 2007). Orta Asya'da, su kabağına ince deriler gerilerek sap ilave edilip giriş tellerinin deri üzerinden geçirilerek net ses elde edilen çalgılardan yayla çalınanına "İklığ", parmak ya da mızrapla çalınanına "Kopuz" adı verilmiştir (Şen, 2007). Geleneksel Türk halk müziğinin ana çalgısı olarak kabul edilen ve kopuzdan gelen bağlama, mızrapla (tezene) çalınan, ses genişliği ortalama iki oktav olan, tel düzeni genellikle 3+2+2 olan yedi telli bir çalgıdır. Değişik boyutlarda ve ses yapılarında olan bağlamalar (Meydan sazı, Divan sazı, Çöğür, Cura) bir aile oluşturmaları (Aydın, 2007). Bağlama müziği, yazıya dayandırılmış bir müzikten ziyade sözlü kültürün bir tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla bağlamanın öğretimsel açıdan da kendine has bir kültürel yapısı olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bağlama öğretimi müzikal bir beceri değil müziko-kültürel bir beceri olarak düşünülmektedir (Kaptan, 2007). Aslında bu kültürel boyut yalnızca bağlama için değil geleneksel Türk müziği kültürü içinde yer alan tüm çalgılar için geçerlidir. Klasik gitar ile bağlamanın lute çalgı ailesine mensup olmaları ve ortak çalım tekniklerine sahip olmalarından (Çoğulu, 2011) dolayı Bağlama ailesi çalgılarında kullanılan çalım teknikleri, klasik gitarda rasgueado, golpe, tambura, tapping ve benzer bağ teknikleri kullanılarak çağrıştırılabilir (Daşer, 2007). Bunun örneklerini günümüzde yalnızca klasik gitar icrasında değil gitar ailesinden başka gitarların (elektrik gitar) kullanıldığı performanslarda da görmek mümkündür (Akçay ve Karaaslan, 2018).

Tambur klasik Türk müziğinin başlıca telli çalgılarından biridir. Mızraplı ve yaylı olmak üzere iki tip tambur vardır. Perdeleri, Türk müziğinin eşit olmayan yirmi dört aralıklı ses sisteminde üç oktavı aşan bir ses sahasını temsil edecek şekilde düzenlenmiştir (Sözer, 2005: 683). Ud, kopuz, çöğür ve gitar gibi çalgıların tambur sazından esinlenilerek yapıldığı belirtilmektedir. İcrada dikkat edilmesi gereken hususların başında "perdelere doğru şekilde basarak temiz ses üretmek ve doğru parmak kullanmak, mızrap tutuşu ve vuruşları, sağ ve sol elin uyumu, tını/ton üretimi ve takip edilen üsluba hakimiyet" gelmektedir. Tambur icracılığında takip edilen ekol önemli bir unsur olsa da çalgının çalım tekniklerinde farklılık arayan icracılar, zaman zaman gitar gibi çalgılarda kullanılan teknikleri de tamburda deneyerek yeni tavırlar meydana getirmeye çalışmışlardır (Bişak Özdemir, 2018). Tambur, yapısı gereği tek sesli icraya daha uygun olmakla birlikte, orta tel kaba düğah sesine akortlandığında arpej çalmak da mümkün olabilmektedir. Ayrıca tamburda vibrato, legato, staccato, flageolet, tremolo, tarama, portamento, glissando ve süslemeler (çarpma, mordan, grupetto, tril vb.) çalınabilmektedir (Özel, 1997). Tambur, gitar gibi parmakla çalınan bir çalgı olmamasına rağmen sol el tekniklerinin pek çoğunun gitarla ortak ya da benzer olduğu söylenebilir.

Kanun, günümüzde Türkiye'nin yanı sıra Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki İslam ülkelerinde, Balkanlarda, Özbekistan ve Ermenistan'da kullanılan bir çalgıdır. Bugünkü şeklini 18. yüzyılın ortalarında almıştır. Üzerinde 72-75 tel ve perde görevi gören 200 kadar mandalı bulunan, mızrapla (yüksük adı verilen silindirik şeklindeki parçalara takılan bağa, boynuz gibi malzemelerden yapılan) ya da parmakla çalınan bir çalgıdır. Parmakla çalındığında arp görevi görebilen ve arpej, akor ve kırık akorların çalınabildiği kanunda sağ el arpta olduğu gibi tiz tarafta melodi çalarken sol el onun polifonisini çalmaktadır. Ayrıca kanunda armonikler; pizzicato, tril, tremolo, glissando, portamento ve vibrato teknikleri de seslendirile-bilmektedir (Kostak Toksoy, 2012). Kanunun, fiziki yapı olarak gitara benzemese de parmakla çalım teknikleri bakımından gitar tekniklerinin bazılarına benzediği söylenebilir.

Özetle GTM icrasında, icracının sazında belli bir teknik hakimiyete sahip olmasının ve yeni melodik motifler

üretmesinin yanı sıra, her melodide doğru entonasyonu, doğru perdeleri ve doğru baskıları bulması, makam geçkilerini doğru değerlendirmesi, ince süsleme nağmeleri yerinde ve tam olarak icra edebilmesi gibi unsurlarıyla tüm icrasını hem takip ettiği ekolün estetik değerlerine göre hem de kendi müzikalitesiyle gerçekleştirmesi gerekmektedir (akt. Şen, 2015).

### **Amaç**

Konuya ilişkin alan yazın taraması sonucunda, GTM çalgılarında performans ölçmek için geliştirilen, nesnel ölçütlere dayalı, bilimsel geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracına ya da GTM çalgısal icra normlarının belirlenmesine yönelik bir araştırmaya rastlanmamıştır. Nitelikli ölçme araçları-nın geliştirilebilmesi için ilk adım olan performans normlarını belirleme aşamasının önemi göz önüne alındığında bu çalışma, GTM performans normlarının belirlenmesi yoluyla ileride yapılacak olan ölçek geliştirme çalışmalarına temel oluşturabilecek bir özelliğe sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı yapısal özellikleri ve çalım teknikleri bakımından gitara benzeyen geleneksel Türk müziği çalgılarında performans normlarının belirlenmesidir. Bu amaca ulaşmak için mesleki müzik eğitimi kurumlarında lisans ve lisansüstü düzeyde mızrapla ve parmakla çalınan GTM çalgılarından gitara benzer özellikleri olan çalgıların (Ud, tambur, kanun ve bağlama) eğitimini veren öğretim elemanlarının, öğretim ve performans değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

### **Yöntem**

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel desen kullanılarak yapılmıştır. Betimsel desen, araştırma problemine ilişkin mevcut durumun tanımlanabilmesi için seçilmiştir. Betimsel araştırma-ların tümevarımcı yaklaşımı (Büyüköztürk vd, 2013), GTM çalgı icrasına ilişkin performans normlarının belirlenmesinde alan uzmanlarının görüşlerinin neler olduğuna dair zengin bir betimleme yapma imkânı sunmaktadır. Bu nedenle de GTM çalgı performansı normlarının belirlenebilmesi için literatür taramasına ek olarak uzman görüşü alma yoluna gidilmiştir.

### **Verilerin Toplanması ve Analizi**

Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan uzman görüşme formu kullanılarak, Türkiye’de mesleki müzik eğitimi veren çeşitli yükseköğretim kurumlarında görev yapmakta olan 10 öğretim elemanından toplanmıştır. Uzman görüşle-rinin alınmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, görüşleri alınan uzmanların çeşitli demografik bilgilerinin alındığı çoktan seçmeli ve açık uçlu soruların karma olarak yer aldığı Kişisel Bilgiler bölümü ve konuya ilişkin görüşlerinin açık uçlu sorularla alındığı ikinci bir bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde performans normlarını belirlemek amacıyla, geleneksel Türk müziğinde çalgı eğitim-öğretim hedeflerinin, öğretim yöntemlerinin, değerlendirme yöntemlerinin ve değerlendirmede dikkat edilecek hususların neler olduğuna ilişkin sorular yer almaktadır. Görüşme formuyla elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılır. Araştırmacılar bu kelime ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirler ve analiz ederek metinlerdeki mesaja ilişkin çıkarımlarda bulunurlar (Büyüköztürk vd, 2013: 240).

Görüşleri alınan uzmanların tamamı lisansüstü eğitim mezunu (doktora n=7, yüksek lisans n=3) ve büyük kısmı öğretim üyesidir (n=6). Branş çalgılarının dağılımına bakıldığında ise en çok ud (n=4) ve bağlama (n=3), en az kanun (n=2) ve tambur (n=1) çalgılarının öğretim elemanları ile görüşme yapılmıştır. Görüş alınan öğretim elemanlarının, Güzel Sanatlar Fakül-telerinin (n=4) ve Konservatuvarların (n=4) müzik ile ilgili bölümlerinde ve Eğitim Fakültelerinin müzik eğitimi bölümlerinde (n=2) görev yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca, görüş alınan öğretim elemanla-rının görev yaptıkları süre ortalaması ise geleneksel Türk müziği branşlarının toplamında 17,15 yıl olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, görüş alınan uzmanların, alanlarında yetkin kişiler olduklarını göstermektedir.

### **Sonuçlar**

Görüşme formlarından elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir. Öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda performans normlarını belirlemek amacıyla yapılan içerik analizi sonucunda oluşturulan kategoriler; “a) geleneksel Türk müziğinde çalgı eğitim-öğretiminin hedefleri, b) geleneksel Türk müziğinde çalgı öğretim yöntemleri, c) çalgı performansını değerlendirme ölçütleri” şeklinde tespit edilmiştir.

Uzman görüşlerine göre; geleneksel Türk müziğinde çalgı eğitim-öğretim hedefleri katego-risinde belirlenen normlar, “çalgının üslubuna ve tavrına göre geleneksel ve modern üsluplarda icra edebilmek, bunu sağlamak için

çalgının teknik özelliklerini bilmek ve icrada teknik davranışları yerine getirebilmek, ileri düzey icracı yetiştirmek ve geçmişin mirasına dayanarak kültürün korunmasını sağlamak" olarak sıralanmıştır.

Görüşleri alınan uzmanlara göre bir diğer kategori olan geleneksel Türk müziğinde çalgı eğitim-öğretim yöntemleri kategorisinde gerek notalı gerekse notasız olarak gösterip yaptırma temeline dayalı; analiz, icranın teknik boyutlarının etüt edilmesi ve üslup/yorumlama üzerinde çalışılması aşamalarını içeren bir usta-çırak ya da diğer adıyla meşk yönteminin tercih edildiği belirlenmiştir. Geleneksel Türk müziği çalgılarının öğretim elemanları, çalgı performansını değerlendirirken Tablo 1’de verilen ölçütlere dikkat ettiklerini belirtmişlerdir.

**Tablo 1. Geleneksel Türk Müziği Çalgılarının Öğretim Elemanlarının Performans Değerlendirme Ölçütleri**

| Ölçütler          |                             |                                        |                        |
|-------------------|-----------------------------|----------------------------------------|------------------------|
| Bilişsel ölçütler | Teknik Ölçütler             | Müzikalite/Yorumlama ölçütleri         | Diğer ölçütler         |
| Makam bilgisi     | Duruş, tutuş, oturuş        | İcranın bütünlüğü                      | Çalışma süresi         |
|                   | Perde baskısı               | Ritim, tempo özelliklerine bağlı kalma | Derse devam            |
|                   | Entonasyon                  | Nüanslar                               | Eserin zorluk derecesi |
|                   | Sağ ve sol el koordinasyonu | Yöresel özellikler (tavır, usul vb.)   |                        |
|                   |                             | Taksim (doğaçlama) yapabilme           |                        |
|                   |                             | Doldurma nağmelerin kullanılması       |                        |

Tablo 1’de görüldüğü üzere öğretim elemanlarının GTM çalgı performansını değerlendirme ölçütleri kategorisinde, icrada bilişsel olarak yalnızca makam bilgisi ölçütüne; teknik ölçütler olarak da duruş-tutuş-oturuş, perde baskısı ve entonasyon ile sağ el-sol el koordinasyonuna dikkat ettikleri saptanmıştır. Uzman görüşleri gösteriyor ki geleneksel Türk müziği çalgılarının performans değerlendirmesi en çok müzikalite/yorumlama ölçütüne göre yapılmaktadır. Ayrıca bazı uzmanlar tarafından ifade edilen çalışma süresi, derse devam ve eserin zorluk derecesi gibi ölçütler, çalgı performansında sürecin de göz önüne alındığını göstermektedir.

Ek olarak görüş alınan öğretim elemanları “Ekleme istediğiniz başka hususlar var mıdır?” sorusuna net ifadelerle yanıt vermemiş olmakla birlikte, genel olarak “Türk müziğinde teknik boyutların değil müzikal ifade ve yorumlamanın ön planda olduğu” vurgusunu yapmışlardır.

#### Tartışma ve Öneri

Müzikal icrada müzik türüne özgü gelenekselleştirilmiş ve kabul edilmiş performans normları vardır. Bu normların -çalgı eğitiminin hedefleri bağlamında- bireyin müzik alanına ilişkin bilgi, beceri ve deneyimlerinin bir çalgı ile ilişkilendirilebilmesini sağlayan araçlar olduğu söylenebilir (Akçay ve Yener, 2019). Müzik eğitiminin hedeflerine ulaşma düzeyinin belirlenmesi, müziksel performansın değerlendirilmesiyle yapılmaktadır. Müzikal icranın/performansın değerlendirilmesinde ise estetik/beğeni odaklı değerlerin merkezde olduğu değerlendirmeler nesnel değil öznel sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle nitelikli ölçme araçlarının geliştirilebilmesi, performans normlarının sağlam şekilde belirlenmesine bağlıdır.

Geleneksel Türk müziğinde çalgı normları olarak ifade edilen ölçütler üzerinde çeşitli farklılıklara rağmen genel bir mutabakat olduğundan söz edilebilir (Ersoy, 2017). GTM eğitiminin temel özelliği olan meşk yönteminde çırak, ustasının müzikal stilini öğrenir, devam ettirir ve kendi stilini geliştirince de yeni bir üsluba kavuşmuş/ulaşmış olur. Bu noktada meşk yöntemi içerisinde Batı müziğindeki gibi teknik normlardan ziyade müzikalite, yorumlama, stil unsurlarına odaklanan normlar takip edilir. Bu da GTM’de çalgının teknik boyutlarının değil müziğin geneline ilişkin ifade ve yorumlama özelliklerinin ön planda olduğunun göstergesidir.

Yapısal özellikleri ve çalım teknikleri bakımından gitara benzeyen GTM çalgılarında, Batı müziğinde (dolayısıyla gitar çalımında) kullanılan pek çok teknik kullanılabilen, hatta kullanılmaktadır. Bu teknik-ler; “legato, tenuto, staccato, marcato, glissando, vibrato, trill, tremolo, flageolet, portamento, mordan, grupetto ve arpej” şeklinde sıralanabilir. Bunların yanı sıra aynı çalgılarda farklı tını bölgelerinin (ponticello ve tasto) kullanımıyla da gitar çalımına ilişkin bir benzerlikten söz edilebilir. Araştırmanın ana odağı olan yapısal özellikleri ve çalım teknikleri bakımından gitara benzeyen GTM çalgılarında performans normlarının belirlenmesi bağlamında alınan uzman görüşlerinde ise, yukarıda sözü edilen tekniklerin adları anılmamakla birlikte, çalgıya teknik olarak hâkim olmak gerektiği genel bir ifadeyle belirtilmiştir. Bunun sebebi, GTM’nde çoğu İtalyanca olan söz konusu terimlerin uygulamada var olsalar bile teoride adlarının başka olması ya da hiç adlandırılmadan sadece uygulanması olabilir. Bu çalışma kapsamında bu duruma ilişkin bir araştırma yapılmadığından, bu yalnızca bir varsayımdan ibarettir.

Öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda performans normlarını belirlemek amacıyla yapılan içerik analizi sonucunda oluşturulan kategoriler “a) geleneksel Türk müziğinde çalgı eğitim-öğretiminin hedefleri, b) geleneksel

Türk müziğinde çalgı öğretim yöntemleri, c) çalgı performansını değerlendirme ölçütleri" şeklinde belirlenmiştir. Görüş alınan uzmanların verdiği yanıtlar, her üç kategoride de müzikal ifade/müzikalite/yorumlama boyutlarında yoğunlaştığını göstermiştir. Bu sonuçlar, GTM çalgısı çalan bireyin tüm icrasını hem takip ettiği ekolün estetik değerlerine göre hem de kendi müzikalitesiyle gerçekleştirmesi gerektiği (Şen, 2015) görüşünü desteklemektedir.

Yapılan literatür taramasında GTM çalgılarında performans ölçmek için geliştirilen, nesnel ölçütlere dayalı, bilimsel geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracına ya da GTM çalgısal icra normlarının belirlenmesine yönelik bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışma sonucunda ortaya çıkan genel tablonun alt boyutlarına ilişkin daha ayrıntılı çalışmalar yapılması gerektiği düşünül-mektedir. GTM çalgılarının eğitim-öğretim ve performans ölçme-değerlendirme süreçlerinde, eğitim-cilere ve öğrencilere yardımcı olacak, nesnel ölçütlere/performans normlarına dayalı, bilimsel geçerliği ve güvenilirliği yüksek ölçme araçları geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylece GTM çalgı eğitiminde ölçme-değerlendirme konusundaki önemli bir boşluk doldurulabilecektir. Ek olarak bu çalışmada tespit edilen normlardan hareketle, Batı müziği çalgılarında da GTM performansının değerlendirilmesinde işe koşula-bilecek ölçme araçları geliştirilmelidir.

## KAYNAKLAR

Akçay, Şevki Özer ve Karaaslan, Serkan. Joe Satriani'nin ASIK VEYSEL adlı eserinin müzikal özelliklerinin incelenmesi. *Online Journal of Music Sciences*, 3(3), (2018): 46-69.

Akçay, Şevki Özer ve Yener, Serhat. Gitar eğitiminde performans ölççeği geliştirme çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68), (2019): 782-794.

Alpagut, Uğur. Keman eğitiminde kurul önünde gerçekleşen sınavlarda değerlendirmede standardizasn. S. D. Üniversitesi (Dü.), 924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu içinde Isparta, (2004).

Ammer, Christine. The facts on file dictionary of music (Fourth Edition). New York: Facts on File, Inc. (2004).

Arıkan, Necmettin ve diğer. Golden dictionary. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, (2006).

Atay, Genco. Türk müziği form ve makamlarının gitar uygulamaları. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir: Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, (2015).

Aydın, Yılmaz. Türk halk müziği ana çalgısı bağlamanın çok seslilikteki konumu ve işlevi. *Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu* (s. 99-105). Kocaeli: Motif Vakfı Yayınları, (2007).

Büyüköztürk, Şener ve diğer. Bilimsel araştırma yöntemleri (13. b.). Ankara: Pegem Akademi, (2013).

Bışak Özdemir, Göknıl. Türk makam müziğinde tanbur çalgısının yeri ve önemi. *Fine Arts (NWSAFA)*, 13(4), (2018): 133-140.

Çoğulu, Tolgahan. Klasik gitar için yapılmış türkü düzenlemelerinde ve bestelerinde bağlama çalım teknikleri. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 17(68), (2011): 153-165.

Daşer, Olcay. Klasik gitar eğitiminde makamsal Türk halk ezgilerinin kullanımı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı, (2007).

Ersoy, İlhan. Üslup kavramına analitik bir bakış: Türkiye'de geleneksel müziklerde performans normları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), (2017): 302-314.

Esen Bıçer, Beste. Türk müziği icralarında modernizmin etkileri. H. Ed. Yücel, & S. Türkel Oter (Dü) içinde, *Müzik kültürüne dair çeşitli görüşler - I*. Konya: Eğitim Yayınevi, (2019).

Göksu, Arda. Geleneksel Türk çalgı müziği üst düzey icracılarının performans gelişim süreçleri üzerine bir araştırma. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 3(2), (2015): 1020-1030.

Kaptan, Zekeriya. Ülkemizde bağlama ve klasik gitarın sanatsal ve öğretsel süreçler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2007).

Karahan, Ahmet Suat. Türkiye'deki müzik eğitimi anabilim dallarının bireysel çalgı eğitimi dersleri kapsamında verilen Türk halk müziği çalgıları ve bu derslerde kullanılan eserler ve metotların belirlenmesi. *Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu* (s. 323-327). Kocaeli: Motif Vakfı Yayınları, (2007).

Karataş, Özgür Sadık. Klasik Türk müziği eğitiminde saray üniversitesi: Enderûn Mektebi. *Turkish Studies*, 9(2), (2014): 869-885.

Kostak Toksoy, Ayşegül. Besteci ve çalgı: Kanunda enstrümantasyon ve notasyon sembolleri. *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, (5), (2012): 22-35.

Özel, Özer. Tanbur tekniği üzerine bir deneme. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (1997).

Sözer, Vural. Müzik ansiklopedik sözlük (Beşinci b.). İstanbul: Remzi Kitabevi, (2005).

Saraç, Ali Gürsan ve Şeker, Hasan. Güzel sanatlar eğitimi bölümlerinde çalgı öğretimindeki performansın değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (20), (2008): 99-109.

Şen, Ülkü Sevim. Müzik estetiği üzerine. Ankara: Pegem Akademi, (2015).

Şen, Yavuz. Ten ile tel birlikteliğinden doğan bağlama sazının tanıtımı, eğitimi ve yaşatılması. *Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu* (s. 616-623). Kocaeli: Motif Vakfı Yayınları, (2007).

Tan, Şeref. Öğretimde ölçme ve değerlendirme (İkinci b.). Ankara: Pegem Akademi, (2008).

Tanrıkorur, Çinuçen. Osmanlı dönemi Türk mûsikîsi (İkinci b.). İstanbul: Dergâh, (2005).

Tarman, Süleyman. Müzik eğitiminin temelleri. Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, (2006).

Türkmen, Onur ve Beşiroğlu, Şehvar. Çağdaş çalgı tekniklerinin kemençe, ud, kanun ve neye uyarlanması. *İTÜ Dergisi*, 6(1), (2009): 41-52.

Uçan, Ali. Müzik eğitimi. Temel kavramlar - ilkeler - yaklaşımlar ve Türkiye'deki durum (Üçüncü b.). Ankara: Evrensel Müzikevi, (2005).

# DETERMINING THE PERFORMANCE NORMS IN TRADITIONAL TURKISH MUSIC INSTRUMENTS SIMILAR TO THE GUITAR IN TERMS OF STRUCTURAL CHARACTERISTICS AND PLAYING TECHNIQUES

## Abstract

The basic purpose of the present study is to determine the performance norms in Traditional Turkish Music [TTM] instruments that resemble the guitar in terms of structural characteristics and playing techniques. To achieve this purpose, the purpose was to determine the teaching and performance evaluation criteria of the faculty members who taught guitar-like instruments (Oud, Tambur, Qanun, and Baglama) among TTM instruments that are played with picks and fingers in higher education institutions that provide vocational music education. The data of the study were collected from the 10 faculty members who worked in various higher education institutions in Turkey by using the Expert Interview Form, which was prepared by the researcher. The data obtained with the Interview Form were analysed by using the Content Analysis Method. The results of the study showed that musical expression and interpretation are at the forefront of the performance evaluation of Traditional Turkish Musical instruments, not technical dimensions in general. When considered from this viewpoint, we believe that the development of measuring tools with the ability to measure the norms identified in this study as well as the criteria that includes general musical norms will be helpful and useful to educators in the measurement-evaluation stages of TTM instrument performance. In this way, an important gap in measurement and evaluation in TTM instrument training can be filled.

**Keywords:** Traditional Turkish music, musical performance, measurement-evaluation